

PULA IMVULA

GROWING FOOD • PEOPLE • PROSPERITY

TSE KGOLO DI TENG ha mohau o shebana le tlhoko

E HOJA TOBOKETSO E BILE DINNETENG TSE MABA-PI LE SEWA SA COVID-19, JWALO KA MAFU A MANGATA LE DITLALEHO TSA BAKUDI BA BANGATA, DIPALE TSA MOHAU MONA LE MANE DI NILE TSA HLAHELLA DIKORANTENG.

Ba bang ba bahiri ba ile ba fokotsa ditjhelete tsa ho hira nakong e hlakolosi ya ho kginwa ha tsohle. Monga lebenkele Cape Town o ile a bokella dipakana mmoho le meriana a hlwekisang matsoho, semonkwane, sesepa le moriana o bolayang dikokwanyana, e leng tseo a faneng ka tsona ntle le tefello ya letho ho e mong le e mong eo lemo tsa hae di fetang lemo tse 65. Ho bile teng batho ba ileng ba etsa dipakana tsa dijo le tsa tlhokomelo tse ileng tsa abelwa ba tsfetseng le ba qhwadileng.

*Louise Kunz, mophehisi ho tsa
Pula Imvula. Romella emeile
ho louise@infoworks.biz*

Pale e nngwe ya 'ikutlwé o thabile' ke ya moshanyana wa lemo tse 14, ya ileng a tsoha hoseng ho hong le ho hong ka hora ya 4, a thusa ho baka bohobe mabapi le mekgatlo ya kutlwelobohloko le Mekgatlo eo e seng ya mmuso. Motjha enwa o dula Nkosi's Haven Village tulong ya Alan Manor, ka Bowa ho Johannesburg. Tulo ena ya tlhokomelo ke moo ho

LENTSWE LA...

Jerry Mthombothi

QETELLONG YA PHATO, DIHWAI DI TLA BE DI PHETHILE MOSEBETSI WA KOTULO YA SEJOTHOLLO SA TSONA. HOBA DIHWAI DI REKISE POONE YA TSONA, DI TSHWANETSE HO BAPISA DITSHENYEHELO (E LENG TJHELETE E SEBEDISITSWENG HO REKA TSE KENNGWANG MOBUNG HAMMOHO LE DITSHENYEHELO TSA METJHINE LE TSE DING NAKONG YA SEHLA SE FETILENG) LE TJHELETE EO DI E FUMANENG KA MORA THEKISO YA KUNO YA TSONA KA SEPHEO SA HO TSEBA HA EBA DI ENTSE PHAELLO KAPA TJHE.

Ha eba ditshenyehelo di phahame ho feta seo dihwai di se fumanang, mohlomong di ka nahana taba ya sejothollo se seng kapa tsa leka ho ntlatfatsa diphosong tse bileng teng nakong ya ho jala ya sehla se fetileng. Sehwai se tshwanetse ho nahanisisa ka tshebetso yohle ya tlahiso, le ho leka ho sheba moo ntlatfatsa e ka etswang teng.

DIHWAI DI TSHWANELA HO ETSA ENG KGWEDING YA LOETSE?

Ka ha jwale re kgwedding ya Loetse, dihwai di tshwanetse ho etsa bonnate ba hore di etsa tse latelang:

- Ho lokisa disebediswa, ho di hlwekisa, ho di beha tlasa lephephe, le ho tiisa hore di boemong bo botle ba tshebetso.
- Dihwai di tshwanetse ho nka disampole tsa mobu ha eba di sa ka tsa etsa jwalo kgwedding e fetileng, le ho di romella labororing.
- Ha eba di tseba manyolo a lokelang ho rekwa, le hore ke mekotla e mekae hekthara ka nngwe e tla sebediswa, di ka nna tsa qala ho kenya dikopo tsa thomello ya manyolo le tse ding tse kang dipeo le dikhemikhale.
- Ha eba kalaka e sa ka ya sebediswa kgwedding ya Phato, ena e tla ba nako e ntle ya ho etsa jwalo.
- Etsa qeto hore ke dijothollo dife tse ilo jalwa, le hore ke masimo afe a ilo sebediswa, ka ha ka mehla re kgothaletsa dihwai ho etsa phapantsho ya dijothollo pakeng tsa poone le mofuta wa monawa.
- Ha eba ho hlokhala, sehwai se ka tabola masimo a lemehang ha eba masimo ao a sa teba ho lekaneng.
- Ngola fatshe mesebetsi yohle le matsatsi a yona, mohlala, ho tloha ho jala morao kgwedding ya Mphalane kapa mathwasong ya Pudungwana, hofafatsa dibolayalehola tsa pele semela se hlahla, ho kupetsa ka hodima mobu ka manyolo a Nitrogen le ho fafatsa ka dikhemikhale tsa ha semela se se se metse/hlahile, jwalojwalo. ■

Tse kgolo di teng...

MELAETSAYA DITEBOHO

Mona ke melaetsa e mmedi ya diteboho e fumanweng ke Timon e tswa ho baruti ba ileng ba aba dijo diphuthehong tsa bona:

- 'Ke rata ho romela teboho ya ka ho lona le ho dihwai tsohle tse ileng tsa nyehela ka thepa e hlokwang hakaalo ditjhabeng tsa rona. The thuso e ananelwang haholo ke batho. Ke ntse ke isa thepa ho batho, mme batho ba bangata ba sa ntse ba hloka. Ke habile Ishwepe hona jwale, moo ke isang thepa ya ho qetela. Ka kopo fetisetsa teboho ya rona ho dihwai tsohle, mme eka Modimo o ka di hlohonolofatsa.'
- 'Re leboha diphallo tsa phofo ya poone. Ke phaelletse ka dinthonyana tse mmalwa jwalo ka ha o bona. Ke rekile le tsona dikhabetjhenyana tse mmalwa. Timon, ho bohle ba keneng ka setotsvana mosebetsing ona, ba lekang ho etsa phapang e itseng, hona ke ntho e kgolo mosebetsing wa rona.'

dulang bomme, bana le bana ba se nang batswadi, e leng bana ba nang le HIV/Aids. Ba entse qeto ya ho behela ditlhoko tsa bona ka thoko, mme ba nnile ba baka mahobe a 450 ka letsatsi le letsatsi ho thusa ba bang ba lapileng.

ETSA PHAPANG

Mme Teresa, mosadi ya tummeng wa moitimi wa kereke e Katolike ya Roma, ya ileng a inehela ho thusa le ho hlokombela ba hlokang, o kile a re: Ha o sitwa ho fepa batho ba lekgolo, o ka mpa wa fepa a le mong'. Tulong ya TWK lebatoweng la Piet Retief, poone e ngata, e neng e setse, e neng e reretswe projeke ya ho thusa mabapi le komello – e leng e ileng ya thehwa pelenyana lemong sena ke ba Grain SA ka tshebedisano le dikgwebo tse fapaneng tsa temo ho phatlalla le Afrika Borwa – e tlisitseng kgonahalo ya ho fepa e seng motho a le mong, empa makgolokgolo a batho ba tshwerweng ke tlala lebatoweng lena.

Jurie Mentz, mohokahanyi wa ntshetsopele Louwsburg, o ile a kopana le ba TWK kgwedding ya Motshehanong mabapi le poone e ngata ho feta tekano. Ka mora kopano pakeng tsa bathisi ba ditjhete, ba TWK le ba Grain SA, ha fihlellwa qeto ya ho thusa mabapi le tlala nakong e hlokolosi ya ho kginiwa ha tsohle. Ho lefa ditjeho tsa tshilo le tsa dipakana tsa poone, ba TWK e ne e tla tshwara e nngwe ya poone. Kapelenyana ditone tse 70 tsa poone e tshweu tsa fetolelwaditongeng tse 50 tsa poone e sitsweng, e seng e loketse ho abuwa, mme hona e bile ka thuso ya tshebedisano pakeng tsa dihwai tse fanang, e leng setjhabantse se tsotellang, ba TWK le ba Grain SA.

Timon Filter, motataisi le mokwetlisi wa Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Sehwai e bile motho ya ileng a sebetsana le mosebetsi wa kgaso ya Lentswe lemo tse ngata lebatoweng la Piet Retief. Ka ho kena ha hae setjhabeng le matsholong a setjhaba, o ile a tseba baetaapele ba semoya lebatoweng lena. Ena e bile mokgwa o motle wa ho bokella lenane la mabitso a bahloki e le ka nnene. Ho feta mona, dikereke, malapa a batsofe le mekgatlo e meng le yona e ile ya kopuwa ho fana ka lesedi le hlokhala. 'Hape re ile ra kopa baetaapele ba dihlopha tsa boithuto ho romella mabitso a batho ba hlokang thuso dibakeng tsa mahae,' O phaelletse jwalo.

Hajwale mekotla e ntse e behilwe kerekeng e nngwe Piet Retief, mme e mong wa ditho ya nang le lori e kgolo o itlamme ho thusa ka tsamaiso le ho fihlisa poone eo moo e hlokwang teng. Phofo e nngwe ya poone e ajwa ka tshebediso ya dihlopha tsa boithuto, dikereke, dikolo le malapa a batsofe.

Le hoja Grain SA e kgonne ho tsamaiso le ho laola projeke, hantlentle e bile mosebetsi wa seholpha mmoho o tlisitseng phapang. 'E bile mohlolo ho bona ka moo ntho e nngwe le e nngwe e etsahetseng hantle ka teng,' o realo Jurie.

TLHOKO E HOLANG, DIPELO TSE NANG LE TEBOHO

Timon o bolela hore dithuso di ile tsa fetisetswa ho malapa a leng Amsterdam, torotswana e nyane e ka bang bohole ba 60 km ho tloha Piet Retief. 'Le leng la malapa a 178 a ileng a hlwauwa e le a hlokang haholo, a 98 a wona a bile tlakotsing e kgolo, mme le wona a ile a fumana dikgahlametso.'

Kgweding ya Phuptjane, ditone tse 13,5 tsa phofo ya poone di ile tsa abuwa, empa tlhoko e ntse e phahama ha ho kginya ha tsohle ho ntse ho tswela pele. Jurie le Timon ba dumela hore tlhoko e tla nne e tswele pele, mme ba tshepa hore ho tla ba teng ho lekaneng ho thusa ho fihlela maemo a naha a ntlaafala.

Ho Timon projeke ena e kopanya batho. 'Motho o haellwa ke mantswe ho bona ka moo batho ba keneng ka setotswana ka teng, mme ba lekang ho thusa ka teng.' Hape re boetse re haellwa ke mantswe ka melaetsa ya WhatsApp e ntseng e kena ya ho leboha.

Jerry Mthombothi, mohokahanyi wa ntshetsopele ya Grain SA ofising ya Nelspruit, haufinyana o sa tswa lemosa seholpha ka tlhoko e leng teng lebatoweng lena. Dihwai lebatoweng la Piet Retief di nyehetse ka ditone tse 10 tse tla abuwa nakong ya dikgwedi tse hlano, e leng ditone tse 2 ka kgwedi.

Ka kopo, hopola hore le wena o ka nna wa etsa phapang e itseng ho sa kgathaletsehe hore ke e nyane ho le hokae. Hohle moo tlhoko ya motho e leng teng, monyetla o teng wa ho etsa ketso ya mohau.

Ba bang ba batho ba unneng molemo lenaneong la phepo, re leboha bahlahisi ba lebatova la Piet Retief ba ileng ba thuswa ke Grain SA le TWK.

Beha leihlo HO TSE AMANG KUNO

MOKGWA WA TEKANYETSO E BATSI YA KUNO O HALOSITSWE DIKGATISONG TSE FETILENG TSA PULA. MOKGWA ONA O LEKILWE MASIMONG A MANG A NENG A JETSWE SEHLENG SA TLHAHISO SA 2019/2020 HO BAPISA TEKANYE-TSO YA PELE HO KOTULWA LE YA KUNO E FUMANWENG QETELLONG. HO BONAHTSENG KE HORE BOHOLO BA PHAPANO YA BOHOLO BA DIQO, PALO YA MELA YA SEQO KA SENG LE BOIMA BA KHENELE KA NNGWE MOFUTENG O LE MONG WA PEO MASIMONG KAPA SEHLOPHA SE JETSWENG NAKONG E LE NNGWE.

Ke twaelo e ntle ho nka diqo dimeleng tse ngata tse fapaneng pele ho kotulwa. Di ka hlahlojwa le ho methwa mabapi le bolelele ba tsona, bongata kapa mela ya tsona, bolelele ba sebaka se tletseng sa peo, ho ntse ho etswe hloko dibaka tsa peo tse sa fumanang modula kapa dibaka tse sa holang kapa tse sa tswelang pele tsa peo dintlheng tsa diqo.

Dintlha di ka sebediswa ho fumana ha eba dikgaello dife kapa dife di ka ba teng kunong e neng e lebelletswe hammoho le tshebetso ya lenaneo la manyolo. Dikgaello dife kapa dife tse ka bang teng di ka sebediswa ho ntlatfatsa dintlha tsena tsa tlhahiso sejothollong se hlahlamang.

Mohlala wa teko e entsweng o ka bonwa **Theiboleng ya 1**. Ela hloko ho fapana ha boholo ba diqo tse fumanweng. Teko e entswe nakong eo

Wona mofuta wa peo jwalo ka ha o ile wa behwa tekong, o bontsha poone le diqo, e meng ka mora ho etsa bolepo le modula, e meng nakong ya ho etsa hlama e bonolo e bontshang palo e ngata ya diqo semeleng.

Masimo a le mang a nang le kgonahalo ya tlhahiso e fetang ditone tse 8,5 hekthara ka nngwe, moo ho nang le diqo tse bopehileng ka ho phethahala, tse ka etsang ditone tse 6 hekthara ka nngwe nakong ya kotulo.

E ngotswe ke sehwai se behileng meja fatsho

1

Mohlala wa tekanyetso ya kuno ya poone.

Maize – Crop yield estimation Determine the mass or weight of seed or kernels per plant Test example									
Test 1									
Cobs on 10 plants									
1	2	3	4	5	6	7	8	Totals	
Rows per cob	16	14	14	16	14	14	14	14	
Kernels per row	42	36	21	43	36	21	36	36	
Number of kernels/cob	672	504	294	688	504	294	504	504	3 964
Cobs on 10 plants									
9	10	11	12	13	14	15	16		
Rows per cob	14	14	14	14	14	14	14	14	
Kernels per row	36	36	36	36	36	36	36	36	
Number of kernels/cob	504	504	504	504	504	504	504	504	4 032
Cobs on 10 plants									
17	18	19	20	21	22	23	24		
Rows per cob	14	14	14	14	14	14	14	14	
Kernels per row	36	36	36	36	36	36	36	36	
Number of kernels/cob	504	504	504	504	504	504	504	504	4 032
Cobs on 10 plants									
25	26	27	28	29	30	31	32		
Rows per cob	14	14	14	14	14	14	14	14	
Kernels per row	36	36	36	36	36	36	36	36	
Number of kernels/cob	504	504	504	504	504	504	504	504	3 024
Total number of kernels in all cobs counted									
15 052									
Determination of yield of maize per hectare									
Descriptor	Plants	Kernels per test	Average kernels per plant	Mass per kernel grams	Grams per plant	Plant population per ha	Total grams per ha	Total kg's per ha	Total yield tons per ha
Block letter	A	B	C	D	E	F	G	H	
Formula			B / A		C * D	From plant population test	E * F	G / 1 000 grams per kg	H / 1 000 kg's per ton
Total test 1 (above)	10	15 052	1 505	0.28	421				
Total test 2 (e.g.)	10	15 052	1 505	0.28	421				
Total test 3 (e.g.)	10	15 052	1 505	0.28	421				
Totals (Averages)	30	45 156	1 506	0.3	452	16 304	7 366 304	7 366	7,37
								95%	7,00
Simulated yields at different kernel mass or seed mass									
At a kernel mass of			0.28		377	16 304	6 138 587	6 139	6.14
less 5 % for harvesting losses								95%	5.83
At a kernel mass of			0.28		422	16 304	6 875 217	6 875	6.88
less 5 % for harvesting losses								95%	6.53
At a kernel mass of			0.38		527	16 304	8 594 022	8 594	8.59
less 5 % for harvesting losses								95%	8.16

diqo tsa poone di sa leng mongobo haholo, mme tsa methwa/lekanngwa nakong ya kotulo. Nako e lekanyeditsweng ya kuno nakong eo e ne e le ditone tse 6,17 hekthara ka nngwe. Se bontshwang mona ke karolwana e kotutsweng hore qetellong kuno e tla ba ditone tse 6,4 hekthara ka nngwe. E bontsha hore mokgwa o sebedisitsweng o ne o nepahetse haholo, le hore o ne o le ka lehlakoreng la pabaloo. Mela e mmedi ya dikhenele seqong se le seng e ile ya tloswa, ya balwa le ho lekanngwa boima. Palo ya mela seqong ka seng se fumanweng e bile 12, 14, 16 le 18 mofuteng o le mong wa peo.

MEFUTA YA DIPEO

Kuno e laolwa ke palo ya karolo e bonolo, e ka hare ya peo hammoho le boima ba yona. Hona ho tla tswela pele ho tshwaetswa ke dimela hekthareng ka nngwe, palo ya diqo semeleng le palo ya dikhenele seqong. Ho teng kgetho e kgolo ya mefuta ya dipeo, eo dihwai di nang le yona lebatoweng ka leng la tlhahiso ho tloha mofuteng wa kutu e le nngwe, seqo se le seng ho isa ho moo dikutu di leng ngata, le mefuteng ya diqo tse ngata. Mefuta e meng ke e loketseng furu e tala ya mariha hammoho le tlhahiso ya peo.

Palo kaufela ya dikhenele (karolo tse bonolo) hammoho le dikhenele moleng e laolwa pakeng tsa mehato ya 6 le ya 8 ya kgolo. Mehato ena e halosa mehato ya 6 le 8 ya kgolo ya lehlaku ka mora ho jalwa. Mehato ena e ka ba teng, ho ya ka mefuta ya peo ya mabasetere ho ya ka moo e entsweng ka teng, pakeng tsa matsatsi a 23 ho isa ho a 32 ka mora ho mela ha peo. Palo e kgolo ya dipeo tse nyane e a bopeha ka mora hoba tsa mathomong di arolehe ka mela e mmedi. Bokgoni ba seqo se ka etsang dipeo tse ka bang sekete tsejana ka nngwe bo nka beke pele disilika di hlaha ka mora matsatsi a ka bang 70. Disilika di hlaha peong e nngwe le e nngwe e sa ntseng e le nyane, mme hoba

Single plant data cobs		21	ha's												
	Size	Total length in cm's	Length to last seed row	No of rows	Kernels in row	Kernels per cob	No of pips from 2 rows	Wet mass of pips from 2 rows in grams	Mass from 1 row in grams	Inferred total wet mass of seed per cob	% Moisture	% Seed mass	Estimated dry mass	Dry mass per kernel grams	Actual dry mass at harvesting 12,5% moisture
Cob 1	Large	22	21	16	42	672	90	42	21	336	40,00%	60,00%	201,6	0,30	0,30
Cob 2	Medium	19,5	18	14	38	532	84	38	19	266	45,00%	55,00%	146,3	0,28	0,32
Cob 3	Small	18	12	14	19	266	82	38	19	266	65,00%	35,00%	93,1	0,35	0,34

Single plant data cobs		4	ha's												
	Size	Total length in cm's	Length to last seed row	No of rows	Kernels in row	Kernels per cob	No of pips from 2 rows	Wet mass of pips from 2 rows in grams	Mass from 1 row in grams	Inferred total wet mass of seed per cob	% Moisture	% Seed mass	Estimated dry mass	Dry mass per kernel grams (12% moisture)	Actual dry mass at harvesting 12,5% moisture
Cob 1	Large	22,50	21,50	18	44	792	88	40	20	360	35,00%	65,00%	234,00	0,30	0,31
Cob 2	Large	21,00	20,00	14	45	630	92	40	20	280	35,00%	65,00%	182,00	0,29	0,30

Summary – estimated yield						
	Ha's	Plant pop	Mass / Plant	Yield	less 5% harvesting loss	Total land yield in tons
Land portion	21	16 304	422	6,88	6,54	13726
Land portion	4	15 000	300	4,50	4,28	1710
Total land	25			6,17	5,96	15436

tsena di fumane modula, di a nontshwa, mme di simolla ho ntshetswa pele hore e be dikhenele. Palo e bang teng ya dikhenele tse bopilweng e itshetlehilie haholo maemong a kgolo le menontsheng pele ho simolla boteng ba disilika, ha dikhenele ka botsona di fihlella boholo bo phethahetseng le boima/bongata di laolwang ke maemo nakong le ka mora ho etsa disilika.

Diqo tse hlaoswang tlase mona di tsya mofuteng wa dikutu tse ngata le wa diqo tse ngata, e leng tse loketseng furu e tala ya mariha. Jwalo ka ha re lemohole nakong ya sehla, mohatong wa pele ho isa ho wa mahareng wa ntshetsopele ya boitlhahiso, e leng wa 2 le 3, dimela tse ding di bile le diqo tse ka fihlang ho tse 7 dikutung tse tharo, tse fokotsehileng ho ba tse 2 kapa tse 3 nakong ya kotulo. Nakong ya sehla sa mongobo, diqo tsa tlatsetso di ka nna tsa hlokhala. Etsa hore o shebe dimmpa tse ngata tse leng teng tsa mehato ya kgolo ya poone ho barekisi ba dipeo.

Dihwai di tlamehile ho tseba hore kgolo ena ya mohato wa mahabha ha eba e na le tahlehelo e eketsehileng ya metsi le tlhoko e haellang ya menontsha selemong sa komelilo ke tse ka qetellang di bakile dijothollo tse leng tlasa kgatello, tseo kuno ya tsona e tla ba tlase. Dinttha tsena ke tse hlokolosi, tseo sehwai se tshwanetlang ho di tshohla le morekisi wa dipeo, e leng moo ho ka etswang qeto ya hore re ke mofuta ofe wa peo o ka lokelang masimo a hao. Ke ntho e ntle ho jala mefuta e fapaneng e ka bapiswang le sejothollo se ileng sa sebetsa hantle polasing ya hao nakong ya dihla tse fetileng. Keletso ke ho ba karolo ya lenaneo la teko mabapi le mefuta e metjha ya dipeo.

TSAMAIKO YA MANYOLO

Phuputso e bontshitse hore kgaello efe kapa efe, haholoholo ya nitrogen mehatong e hlokolosi e boletseng hodimo mona, e leng ya ntshetsopele ya khenele, e tla ba le tshwaetso e kgolo le kunong ya qetello. Taolo ya mahlakoreng a dimela di le pakeng tsa mohato wa pele ho isa ho wa bohlano wa lehlaku ho fihlela matsatsing a 21 ka mora ho mela, e bohlakwa.

Ho bohlakwa haholo, mme ho hlokolosi ho kenya nitrogen ka mahlakoreng, ha eba e sa ka ya sebediswa pele le nakong ya ho jala pakeng tsa mehato ya 5 ho isa ho wa 8 ho tiisa hore menontsha e teng mobung, hore palo e ngata ya dikhenele e tle e be teng. Jwalo ka ha re bone mangolong a rona a nako e fetileng, kgothaletso ke hore halofo ya nitrogen e hlokalang e sebediswe nakong ya ho jala, mme e nngwe e sebediswe mehatong ya 5 ho isa ho 8. Ha eba maemo a thibela ho alwa ha manyolo ka mahlakoreng jwalo ka ha ho rerilwe, nitrogen e ka sebediswa ho fihlela mohatong wa 10 wa lehlaku ha eba sesebediswa sa hao se ka nna sa sebediswa masimong

ha eba dimela di sa phahama haholo. Poone e ka hola ho tloha bophahamong ba lengwele ho fihla bophahamong bo fetang lehetla nakong ya matsatsi a 14. Morero wa hao mabapi le mosebetsi wa hofafatsa ka mahlakoreng o tshwanetse ho etswa pele sejothollo sefe kapa sefe se ka jalwa.

Eng kapa eng e sa bopehang hantle kapa tsona ditsejana tse bontshang kgaello ya nitrogen, sulphur kapa potassium ho ya ka diteko tse hodimo mona, di tshwanetse ho sebediswa ka sepheo sa ho hlophisa lenaneo la nako e tlang la manyolo. Kgaello ya Sulphur le nitrogen di ka kwahelwa, mme potassium e ka ipontsha e le diqo tse kgutshwanyane ka dikhenele tsa dintlheng tse sa bopehang. Matshwao ana a ka lemuwa hantle ka ho sheba mahlaku a ntseng a hola, hammoho le mahlaku a matala a seng a hotse. Tshebetso e lekantseng hantle ya manyolo e kgothaletswa ka mehla. Motho o tshwanela ho leka ho ntlatfatsa palo ya dikhenele le boima ba tsona dijothollong tsa nako e tlang ka taolo ya boemo bo phahameng.

OETELO

Etela sejothollo sa hao mmoho le morekisi wa dipeo le manyolo nakong ya mehato yohle hore le bone mathata afe kapa afe kapa kgaello efe kapa efe ya menontsha, tse ka fokotsang kuno ya hao qetellong. Ela hloko, mme o shebe tsohle tse tshwaetsang kuno ya hao. Etsa jwalo nakong ya kgolo, popeho ya peo le nakong ya kotulo. ■

Mehlala ya diqo tse ommeng nakong ya kotulo.

Sehlopha sa diqo mohatong wa mongobo o phahameng.

Nahana hape ka tsamaiso nakong ena ya COVID-19

NAKONG YA HO NGOLA DITABA TSENA, RE NE RE LE KGATELLONG ENA YA LOCKDOWN (HO KGINWA HA MOTSAMAO) E BAKILWENG KE SEWA SA COVID-19. HORE NA BOEMO BONA BO TLA FELA NENG, HA HO YA TSEBANG. MOHLOMONG NAKONG YA HO BALA DITABA TSENA, LOCKDOWN E TLA BE E LE TSHOMO YA MAOBANE, EMPA KOKWANAHLOKO E TLA NNE E BE LE RONA HO YA KA DITSEBI. HORE NA ENG KE ENG, HO ETSAHALA ENG, DITABA TSENA TSONA KE TSA BOHLOKWA.

Le ha ho le jwalo, diphephetso mabapi le tsamaiso ya kgwebo ya polasi, haholoholo dikgwebong tse nyane, di se di itotobatsa, mme di tla tshwanela ho rarollwa ka potlako kapa hamorao hore kgwebo e dule e ntse e sebetsa hantle. Re tlamehile ho amohela hore bophelo ba pele boo re neng re bo tlwaetse pele ho kginiwa tsohle bo ke ke ba ba jwalo hape, kapa ba ba setlwaeding jwalo ka pele.

RE KA HLWAYA DIQHOLOTSO DIFE?

E nngwe e bakang qholotso e kgolo hajwale ke ho phalla ha tjhelete. Dihwai tse ding di ile tsa thulana le mathata ka papatso ya dihlahiswa tsa tsona, mme hona ha ama tjhelete ya tsona e kenang. Hona ho bakile mathata mabapi le tefello ya melato, e kango motlakase, meputso le tse ding. Dihwai tse nang le melato e phahameng haholo le tsona di shebane le mathata a makeno a tjhelete hammoho le tse ding. Motho ka mong o tshwanetse ho ela hloko hore ho ya pele, ebang ke nakong ena kapa hamorao, motho o tlameha ho laola taba ya tjhelete hantle, hammoho le tsona dikoloto hore tswelopele e ntle e be teng kgwebong.

Mokgwa o mong wa ho lokisa taba ya ho phalla ha tjhelete ke ho arola mesebetsi ya kgwebo ya hao. Bakeng sa ho hlaha mosebetsi o le mong kapa e mmedi, moo tjhelete e tla kena hang kapa habedi ka selemo, arohanya mesebetsi ya hao hore o batalatse tjhelete ya hao e kenang. Ha eba sehlahiswa se seng se na le mathata, bonyane o ka itshetleha ka se seng ho kenna tjhelete. Hopola hore ho arohanya mesebetsi ha ho bolele ho theha mesebetsi e meng e mengata. O ka nna wa arohanya ka ho etsa mesebetsi e meng e fapaneng le eo o nang le yona. Nahanel ka ntle. Sheba ditalenta le bokgoni ba hao ka hara ba lelapa la hao le ka hara mehlodi ya hao. O reng ka bohahaodi ho tsa temo?

Ha eba o kopane le diqholotso papatsong ya sehlahiswa kapa dihlahiswa tsa hao nakong ena, mohlomong o lokela ho lekola hape maqheka a hao a papatso, e leng mmaraka. Mohato o matla e leng wa dihlahiswa tse ngatanyana, o kang wa meroho, ditholwana, nama le lebese ke tse ka rekiswang ka ho otloloha ho tloha ho mohlahi ho ya ho moreki. Dikopo tsa phepheto ya dihlahiswa ka ho otloloha ho tloha ho dihwai ho ya ho bareki di hlah ka mehla ho Facebook. Pehelo e sa tswa hlah bukaneng ya *Landbouweekblad* e bontsha hore mona Afrika Borwa ho teng di-spaza shopo tse 150 000, mme teko e teng ya ho thusa batho ka theknoloji tsamaisong e nepahetseng ya mabenkele a bona, haholoholo mehlapeng ya bona, mme ba bangata ba se ba bontshitse thahasello ya ho rekisa ditholwana le meroho. Menyetla e mengata e sa le teng ya mmaraka. Sa hao ke ho ema ka maoto le ho ipatlela yona.

Mabapi le tlhahiso, mohlomong o lokela ho nahana ka mekgwa ya tlhahiso. Na o tseleng ya ho sebedisa mokgwa wa temo ya paballo kapa o ntse o

Marius Greyling, Mophehisi ho tsa Pula. Romella emeile ho mariusg@mcgacc.co.za

itshwarellsetse ka mekgwa ya kgale ya ho phethola mobu? Temo ya paballo ya mobu e shebane le ho hlaha dijothollo tsa masimo, ha e ntse e fokotsa taba ya ho kgathatsana le mobu, e ntse e bolokile monono wa mobu le mongobo. Ho tshwenyana hanyane le mobu, hore mobu o nne o kupetswe (dijothollo tse tshireletsang), ho tswakanya le ho fapantsha dijothollo, le ho kenna manyolo a mehlape, ke dintho tse nileng tsa bonahala di sebetsa hantle haholo. Ka baka la ho baballa mongobo, dihwai tse sebedisang mokgwa ona di bonahetse di na le tlhahiso e ntle le nakong tsa komello. Ka baka la ditjeho tse tlase tsa ho phethola mobu, ditjeho di a theoha, mme tlhahiso e a phahama. Hape, ka ho eketsa ka mehlape, o eketsa mesebetsi e metle e ka etswang. Bareki le bona ba etse hloko haholo ka mekgwa e metle ya temo e hlasisang dihlahiswa tse ntle, mme ba batla ho tseba moo tsena di tswang teng.

Tholwana e nngwe ya boemo bona ba ho kginiwa ha tsohle (*lockdown*) ke hore batho jwale ba etse hloko haholo bophelo bo botle le paballeho moo ba sebetsang teng. Lebella ho tswela pele ka mora lockdown hammoho le ditlhahlobo tse ngata tsa Lefapha la Mesebetsi. Ka hoo, ema o le malala-a-laotswe.

Re rata ho toboketsa hore tsamaiso e atlehileng ya kgwebo ya hao e laolwa ke moral o phethahetseng wa selemo le selemo moo tabakgolo e leng tekanyetso e nepahetseng. Tekanyetso ke yona e bontshang maemo a ditjhelete a merero ya hao, mme tsena di kenyeltsa tekanyetso ya ho phalla (ho kena le ho tswa) ha ditjhelete. Ka hoo, tsamaisa kgwebo ya hao ho ya ka moral wa hao le tekanyetso. Mabapi le tsamaiso ya tekanyetso ya ho phalla ha tjhelete, ela hloko haholo taba ya ho rekareka eng kapa eng, neng kapa neng, haholoholo ho reka ka sekoloto. Ha eba o se na bonneta mabapi le moral le tekanyetso tse nepahetseng, fumana thuso le ho hopola hore ha o sa itekanye mosikaro, o tla sitwa ho tsamaisa dintho ka tshwanelo. Ntlafatsa taba ya ho boloka direkoto (tse ngotsweng). Ha ho se bohlokwa ho feta sena.

QETELO

Ka hoo, ela hloko hore o tla sitwa ho tswela pele jwalo ka pele ho ba sehwai sa makgonthe. Sehwai sa makgonthe ke se etsang phaello e tshwarellang ho-ya-ho-ile ka lemo tse ngata. Phepheto ya sewa sa COVID-19 le nako ya ho kginiwa ha tsohle ke ho nahana hape ka tsamaiso ya kgwebo ka hohle-hohle – tlhahiso le mekgwa ya yona, mmaraka, tshebediso ya mehlodi, bophelo bo botle le boipaballo, tsamaiso ya ditjhelete tsa hao, le taba ya ho boloka direkoto. Tlhoko ya dijo e ntse e eketsheha, mme sewa se re bontshitsa bohlokwa ba taba ya paballo le tshireletso ya dijo. Ka hoo, menyetla e sa ntse e le teng.

Ikemisetse ho thusa ba bang ka kgwebo ya hao, nahana hape ka kgwebo ya hao, mme o itokisetse koduwa e hlahlamang, kapa...! ■

NYEHLISETSO YA DIESEL

– seo o lokelang ho se tseba

NYEHLISETSO YA DIESEL HANTLENTLE KE MO-KGWA WA HO KGUTLISSETSA TSHENYEHETO YA DIESEL HO MOTH. KE PHOKOLETSO YA LEKGETHO MESEBETSING E FAPANENG YA TEMO, MORAFO LE MERU HARA TSE DING.

Sepheo ke ho fokotsa boima ba dikgwebo tsa selehae tse tlamehileng ho phehisana le lefapha la matjhaba moo, mohlala, boholo ba dihwai bo fumanang tshehetso hammoho le mefuta e meng ya tshireletso. Hona ho boetse ho reretswe ho ba tshehetso makoloing a sa sebediseng mebila e meholo hakaalo ka ha makoloi ana a sebetsa dibakeng tse itseng feela, mohlala, e leng mapolasing. Sekema sa Nyehlisetso mafureng a Dieseleng hajwale se tsamaiswa ka mokgwa wa Lekgetho la Motlaotutswe (VAT) ho ya ka Molao wa Mmuso.

Nyehlisetso ena e fana ka nyehlisetso e phethahetseng kapa ka karowlana Lekgethong la Kakaretso la Mafura le Lekgethong la Dikotsi tsa Mebileng. Ho tloha ka la 1 Mmesa 2020, Lekgetho la Kakaretso la Mafura le ile la eketswa ho ba disente tse 355 lithara ka nngwe; mme Lekgetho la Dikotsi tsa Mebileng lona le eketsehile ho ba disente tse 207 lithara ka nngwe.

Sehwai se dumelletswe nyehlisetso ya 80% tshebedisong ya molao ho ya ka dilithara tseo se di dumelletsweng. Hona e tla ba dilithara tse sebedisitsweng mesebetsing ya sehlooho e tlwaelehileng ya temo, mme ha e kenyelletse diesel e sebedisitsweng mabakeng a sehwai a poraevete. Mesebetsi ya polasi e dumelletswe nyehlisetso ya diesel mabapi le diesel e iswang polasing ya sehwai se filweng tokelo ena. Dihwai tse ngata di nnile tsa kopa ho kgutlisetswa tjhelete ya tsona le hoja diesel e ile ya rekwa dibakeng tse ding disele mabapi le mesebetsi ya tsona ya temo. Le ha ho le jwalo, qeto ya Lekgotla le Phahameng la Boipiletso e entsweng ka Pudungwana 2019 e bile ho fana ka tataiso mabapi le Molao, moo Lekgotla le fumaneng hore molefi wa lekgetho ya nang le tokelo a ka kopa feela nyehlisetso mabapi le mafura a diesel a bolokilweng le ho sebediswa tulong ya molefi eo, e leng monga polasi.

NKA FUMANA NYEHLISETSO JWANG?

Hore motho a fumane nyehlisetso thekong ya mafura:

- Ho a hlokahala hore tabeng ya pele, motho a ngodiswe e le more-kisi ya lefang Lekgetho la Motlaotutswe, e leng VAT.
- Jwale motho eo o tlamehile ho etsa kopo ya ho ngodiswa le ba SARS mabapi le nyehlisetso ya diesel. Foromo e tlatswang ke ya VAT101D.
- Hore o kgone ho ba le tokelo ya nyehlisetso le ho kgona ho fumanthsha hape nyehlisetso ya hao, jwale boikarabelo bo se bo le mahetleng a sehwai ho fana ka tiisetso ya hore tjhelete eo ke bopaki ba ditshenyehelo tsa sona thekong ya mafura a diesel.
- Ditkomane kaofela tse amehang mabapi le ditheko tsa diesel di tlamehile ho bolokwa hantle.
- Bukana ya ho ngola tsohle e tshwanetse ho hlokamelwa hantle. Hona ho tla hloka hore sehwai se tlase lethathamo la mesebetsi e lokelang nyehlisetso hammoho le tshebediso ya diesel mosebe-tsing o mong le o mong.

Jenny Mathews, Mophehisi ho tsa Pula Imvula. Romella emeile ho jennymathews@grainsa.co.za

DIBUKANA YA DIESEL (LOGBOOKS)

Tsena ke bopaki ba hao ba diesel e rekilweng hammoho le tshebediso ya yona.

Ke dintilha dife tse tshwanetseng ho ngolwa bukaneng ya nyehlisetso (*logbook*)?

1. Ditheko tsohle tsa diesel. Kenya matsatsi, invoice tsa diesel e rekilweng, mme o boloke dikopi ka paballeho, le hore di fumanehe ha bonolo. Ela hloko: Kopo ya ho kgutlisetswa ha ditshenyehelo e etswa papisong le diesel e seng e sebedisitswe, e seng ho ya ka diesel e rekilweng.
2. Rekota (ngola fatshe) letsatsi le tlhaloso ya makoloi a tlatsitsweng ka diesel ditankeng tsa polokelo tsa hao, e leng mabapi le mesebetsi ya temo. Fana ka tlhaloso e nepahetseng ya koloi le palo ya dilithara tse tswileng tankeng ya hao ho ya koloing e nngwe le e nngwe.
3. Ngola fatshe mosebetsi wa temo, le hore koloi e sebedisitswe masimong afe. Mohlala, ho phethola mobu, ho sebedisa tette, ho jala. Ela hloko: Ba SARS (Ba lekgetho) ba batla ho tseba tulo ka ho nepahala moo mosebetsi wa temo o entsweng teng, mme ka hoo, taba ya bohlokwa ke ho totobatsa ka nepo moo diesel e ileng ya sebediswa teng, le hore diesel e ne e sebedisetswa mosebetsi ofe.

Mohlala wa bukana e tlatswang ya tshebediso ya diesel o ka fumanwa websaeteng ya SARS ya: <https://www.sars.gov.za/AI/Docs/Legal/Doclib/Drafts/LAPD-LPrep-Draft-2013-17%20-%20Draft%20Tariff%20Amendment%20Diesel%20Usage%20Logbook.pdf>

KAKARETSO

Taba ya bohlokwa ke hore dihwai di utlwise hore nyehlisetso ya diesel ke monyetla feela o ikgethileng. Basebeletsi ba SARS ka mehla ba dula ba shebile batho ba sebedisang mokgwa ona hampe, le ho sebedisa mokgwa ona ka boshodu. Ho molemong wa lefapha le batsi la temo hore re hlomphe molao le hore matsoho a rona a hlweke, re be le seriti.

Nyehlisetso ya diesel ke o mong wa melemo feela eo dihwai di o fumanang mmusong, mme ka baka lena, re tshwanetse ho boloka direkoto tse hlokang pelaelo ya letho. Ka nako e le nngwe, ha eba ho etsahala hore dihwai di kopane le mathata ka mokgwa ona wa nyehlisetso wa diesel hammoho le tshebediso ya wona, ba Grain SA ba ka thusa, mme dihwai di tshwanetse ho ba le bolokolohi ba ho ikopanya le ofisi e kgolo ha feela di ka fana ka direkoto tse nepahetseng hammoho le mabaka a utlwahalang a mathata a tsona. ■

MORALO O MOHOLWA DIKGOHO ho phahamisa kgwebo ya dijothollo

Bahlophisi

GRAIN SA: PRETORIA

PO Box 74087

Lynnwood Ridge

0040

■ 08600 47246

■ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel

■ 084 264 1422 ■ Ofisi: 012 943 8252

■ liana@grainsa.co.za

MOSEBETSIMMOHO KGATISONG

INFOWORKS

Johan Smit ■ Ingrid Bailey ■ Marisa Fourie

■ 018 468 2716 ■ johan@infoworks.biz

Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPELE

Johan Kriel

Foreisetata (Ladybrand)

■ 079 497 4294 ■ johank@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8283

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Nelspruit)

■ 084 604 0549 ■ jerry@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8289 ■ Smangaliso Zimbili

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)

■ 082 354 5749 ■ jurie@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8218

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)

■ 082 650 9315 ■ graeme@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8287 ■ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Eastern Cape (Kokstad)

■ 083 730 9408 ■ luke@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8280 ■ Luthando Diko

Liana Stroebel

Western Cape (Paarl)

■ 084 264 1422 ■ liana@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8252 ■ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)

■ 082 877 6749 ■ dutoit@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8290 ■ Lebo Mogatanyane

Cwayita Mpotyi

Mthatha

■ 078 187 2752 ■ umthatha@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8277

PULA/IMVULA E FUMANEHA

KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho, English, Setswana, Sezulu le Seqhotsa.

Articles written by independent writers are the views of the writers and not that of Grain SA.

MORALO O MOHOLWA DIKGOHO ONTSHEDITSWE PELE KA TSHEDISANO LE MMUSO LE BANKAKARO-LO BA BANGATA KGWE-BONG ENA, HO TLOHA DIHWAING TSA DIKGOHO, BA ETSANG TLHAHISO TSE DING KA DIKGOHO, BA ROMELLANG DI-KGOHO KA NTLE, BA ROMELLWANG TSE TSWANG KA NTLE HAMMOHO LE BA MESEBETSI E HLOPHISITSWENG. MORALO ONA O BOETSE O FANA KA MOTHEHO WA BOITEKO BO BOHOLO BA HO HODISA TSE HLHISIWANG (LE YONA MESEBETSI) KGWEBONG KA E MENG YA MEHATO E TLA SEBEDISWA LEMONG TSE NGATA TSE TLANG.

Ho totobetse hore, hona ke motheho o motjha wa tjhebelopele, o kopanetsweng lethathamong la kgwebo, le ho hlahisa metheho e metjha e mehlano ya tjhebelopele le ho bopa Lekgotlana la Motheho wa Sehlooho wa Lefapha la Dikgocho le tla beha leihlo le ho ke-nya tshebetsong metheho ena.

Lefapha la dikgocho le na le seabo sa bohlokwa mona Afrika Borwa, le fana ka mohlodi wa bohlokwa o ka fihlellwang ha bonolo, e leng wa protheine malapeng a balwang ka dimilione. Hona ho eketsa boleng dijothollong tsa poone le tsa nawa tsa soya, le ho sebetsa e le moreki wa sehlooho wa lefapha la temo. Kgwebo ena e bonolo hore e kenwe, mme ke lefapha le bonolo la ho fetolwa le ho ntlatfsa dijo, ho eketsa boleng ba tsona hammoho le ho thehwa ha mesebetsi naheng yohle.

DIPHEPHETSO

Diphephetso tse shebaneng le lefapha lena la dikgocho di kenyaletsa ditjeho tse phahameng

Ikageng Maluleke, Setsebi ho tsa tlhahiso temong, Grain SA. Romella emeile ho ikageng@grainsa.co.za

tsa phepo, tlhahiso e tlase, e leng tse etsang hore Afrika Borwa e phallelwé e le moo ho ilo rekiswa ho yona. Maemo a mebaraka le ditumellano tsa kgwebisano le tsona di tlitsitse bongata bo boholo ba dikgocho tsa theko e tlase mebarakeng ya rona. Ho boetse ho teng tshitiso ya ho romella thepa ka ntle ho naha mebarakeng e leng teng ka baka la ditlhoko tsa tlhweko. Phetoho le yona e ntse e le phephetso lethathamong lohle la thekise-sano lefapheng lena.

Tlhoko e sa leng teng ya katoloso ya lefapha lena hammoho le ho qoba tahleholo ya bokgoni ba selehae. Ka baka lena, sepheo ke ho laola thomello ya tse tswang ka ntle. Hape, ho tshwanetse ho ba teng mehato e matla kgahlanong le kgwebisano e sa se-betseng ka nepo hammoho le teko efe kapa efe ya ho lahlela dihlahisa tsa dikgocho mebarakeng ya rona.

PILARA YA PELE

Dipilareng tse hlano tse hlwailweng mora-long wa motheho ho ntshetsa pele le ho tshehetse lefapha lena la dikgocho, pilara ya pele e shebane le lefapha la dijothollo le ka moo dihwai tsa dijothollo di ka kenyale-tswang ka teng phahamisong ya lefapha lena la dikgocho. Hona ho shebane le katoloso ya tlhahiso pooneng le dinaweng tsa soya.

PILARA YA 1: KATOLOSO LE NTLAFATSO YA TLHAHISO E HABILWENG LEMONG SA 2023.

Lenaneo

1.1: Setswalle se hlokolosi pakeng tsa SAPA (Mokgatlo wa Dikgocho wa Afrika Borwa) le Grain SA ho eketsa phepelo ya poone le nawa tsa soya lefapheng la dikgocho le ho fokotsa ditheko.

Ditlhoko

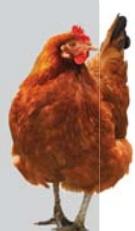
- Ho atolosa dijo tsa dikgocho ka ditone tse 300 000 ka selemo.
- Ho sheba mekgwa e ka sebedisang tlhoko ena e phahameng ho fumana diporeisi tse ntlenyana.

Tse habilweng

- Ke ditone tsa tlatsetso tse 300 000 tsa tshebediso ya nawa tsa soya/poone tse ka tshehetse mesebetsi e metjha e ka bang 300.

Boikarabelo

- Ba IDC ho etsa setswalle le ba Grain SA hammoho le ba Mokgatlo wa Dikgocho wa Afrika Borwa (SAPA) ho batlisisa dithophiso tse ka kgonahalang mabapi le ho eketsa phepelo dibakeng se shebilweng, hammoho le ho fokotsa ditjeho.
- Khansele ho hlwai mehato ya tlatsetso ho fihlella sepheo sena. ■

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST

MADE POSSIBLE BY
THE MAIZE TRUST